

EL MUSEU DIOCESÀ DE LLEIDA I LA GUERRA CIVIL

Carmen Berlabé
Francesc Fité

El Museu Diocesà de Lleida aplega un dels fons d'art més importants i desconeguts de la ciutat. La impossibilitat de ser visitat en horaris regulars i la dispersió en varios espais, com l'església de Sant Martí, la de Sant Llorenç, el Palau Episcopal o la Seu Vella, han estat les causes principals del poc coneixement que se'n té. Enguany es celebra el seu centenari, malgrat sigui com a col·lecció privada del bisbat de Lleida. La comunicació que es presenta, aprofitant l'event, no pretèn cap altra cosa que contribuir al coneixement de la seva història. És per aquest motiu que hem cregut d'interès tractar sobre el període de la Guerra Civil, pel fet que suposà en certa manera la seva desaparició com a museu i alhora el seu desmantellament, un cop l'edifici del Seminari, on s'ubicava, es convertí en seu del POUM¹. Els inicis del «Museo Arqueológico del Seminario», denominació que rebia en un principi, ens situen en l'època de la seva fundació, duta a terme el 1893 pel bisbe Messeguer², seguint l'exemple del bisbe Morgades, el qual feia uns anys que havia creat el Museu Episcopal de Vic. És ben evident que la creació del Museu va respondre a unes inquietuts, centrades en la recuperació i revalorització del patrimoni cultural, dins de tot l'ampli moviment de la «Renaixença» iniciativa que es prengué aleshores de crear museus diocesans per respondre a una doble finalitat, la de preservar el patrimoni artístic de les diòcesis i la de posar al servei dels seminaristes una eina didàctica i formativa, a través de la càtedra d'arqueologia sagrada, de cara a aconseguir sacerdots amb una certa formació artística: un ideari que compartirien els seus peoners, el bisbe Morgades i Mossèn Gudiol³. Un fet decisiu per a la creació del nostre museu, fou la visita pastoral que el bisbe Messeguer i els seus comissionats efectuaren l'any 1890-91⁴.

En la primera època del museu, les obres que s'anaren aplegant, ja sigui per donació, recull o dipòsit, es depositaren en la Biblioteca del nou edifici

1. BASSEGODA NONELL, JOAN, *Arquitectura profanada*, Barcelona, ed. Mare Nostrum. 1990, pàg. 113 (col. Cataluña Prisionera).

2. Boletín Eclesiástico de la Diócesis de Lérida, (15 marzo 1893), t. III, núm. 6, pàg. 137.

3. BARRAL I ALTET, XAVIER, «Catolicisme i nacionalisme; el primer manual català d'arqueologia», *Quaderns d'Estudis Medievals*, vol. 4, núm. 23-24, abril 1988, pàg. 7-21; *ibid.* i MANENT, RAMON, *L'Arqueologia a Catalunya*, Barcelona, Ed. Destino, 1989, pàg. 42-76.

4. Arxiu Capítular de Lleida, Estanteria 4, Secció Visites Pastorals, *Santa Visita del Obispado de Lérida, 1890-1891*.

del seminari, actualment edifici central de la Universitat de Lleida. Posteriorment, es creà ja un espai propi, destinat exclusivament a museu. La construcció del nou edifici del Seminari, on es situà -endegat l'any 1893 i inaugurat el dilluns 29 d'octubre de 1894-, fou impulsada igualment pel bisbe Messeguer. La ubicació que se li assigna, i que perdurà fins el 1936, fou la del sector de la planta baixa de la façana de llevant, en l'ala dreta. A partir del 1943, quan es retornà al seminari, el fons artístic es va guardar, es pot dir que quasi emmagatzemat, a la banda esquerra, en l'espai que en l'actualitat ocupa la Secretaria de Lletres. La instal·lació es feu d'una forma provisional i sense arribar a reinstaurar les sales museístiques.

El fet més traumàtic que hagué de suportar el Museu Diocesà fou, sense cap mena de dubte, la Guerra Civil. L'any 1936 fou saquejat per grups incontrolats i desmantellat, patint els fons greus destrosses. Les peces, malgrat el seu estat fragmentari, es van recuperar i traslladar al republicà «Museu del Poble», situat en l'antic Hospital de Santa Maria. Aquest museu, sota la direcció de Salvador Roca i Lletjós, aplegà, amèn d'importants col·leccions particulars, com les del Sr. Pons, farmacèutic de Lleida o la de la família Gasco de Sena (Osca), tot un seguit d'obres procedents del monestir de Sigena, de l'antiga catedral de Roda d'Isàvena i de diferents pobles de la diòcesi de Lleida i de la Seu d'Urgell⁵; també la important col·lecció de tapissos que foren salvats de la crema de la Catedral de Lleida i tots els fons del Museu Morera i de l'antic «Museo de Antiquedades»⁶. Entre els inicis de 1937 i l'abril de 1938, data en que Lleida fou ocupada per l'exèrcit nacional⁷, part dels objectes emmagatzemats en el museu esmentat, entre ells els tapissos, retauls i 70 caixes amb llibres, ornaments i diversos objectes d'art, es traslladaren a l'ermita de Butsènit, situada a cinc km. de Lleida.

Un cop presa la ciutat per l'exèrcit nacional, el «Servicio de Defensa del

5. Ingressaren en el «Museu del Poble» diverses obres procedents de Castelló de Farfanya, Cubells, Torrebases, Albesa, Albatarrac, Vallbona de les Monges, Camarasa, Salardú, Erill la Vall, Son del Pi, Taüll, Barruera, Ribelles, Anglesola, Monsó, entre altres. Veure C. Berlabé-F. Fité: «Inventaris del patrimoni artístic de les comarques de la demarcació de Lleida (1893-1938)», (en premsa).

6. El «Museo de Antiquedades» fou creat per la Comissió de Monuments Històrics i Artístics a iniciativa de Didac Joaquín Ballester, Jaume Nadal, Josep Pleyan de Porta, Carles Nadal i Lluís Roca Florejachs. S'instal·len a l'edifici del Roser l'any 1868, des d'on es traslladaren a l'edifici de l'antic mercat de Sant Lluís fins al 1930, en què el Museu s'ubicà a l'edifici de l'Hospital de Santa Maria. Veure al respecte la síntesi de F. LARA PEÑADO *Museo Arqueológico I.E.I.*, Lleida, Dilagro, 1974, pàg. 14-18 (col. Cultura llerdense, sèrie Arte e Historia).

7. Veure, entre d'altres J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, Lleida, Dilagro, S.A. ed, 1991, vol V, pàg. 19-37; veg. també A. JARNE I MODOL, *La Secció Femenina a Lleida*, Lleida, Pagès Editors, 1991, que recull i comenta la bibliografia específica sobre el tema.

Patrimonio Artístico Nacional» elaborà tres informes sobre el patrimoni artístic, que pel seu interès documental i pel caràcter inèdit dels dos primers, hem considerat oportú oferir-ne coneixement en aquesta comunicació⁸. En el primer informe, formalitzat a Saragossa l'11 d'abril de 1938, es fa referència a la tasca de recuperació de valuosos objectes de culte pel canonge Francesc de B. Salesas, encarregat de la Diòcesi. Es fa esment, també, a l'estat de conservació de l'edifici que aixoplugava la major part d'objectes artístics, l'antic Hospital de Santa Maria (Museu Morera). Els agents militars Luis Monreal i Juan Masriera, responsables de l'informe, escriuen al respecte: «De la fachada del viejo hospital, hoy Museo, ha desaparecido la imagen de la Virgen que había en una hornacina gótica sobre la puerta. El interior no lo visitamos porque hubiéramos tenido que forzar la puerta y no contábamos con medios para dejarla cerrada de nuevo. Por otra parte, no ofrecía peligro inminente y parece que los rojos fortificaron el edificio contra los bombardeos, pues se ven dos balcones tapiados recientemente. La puerta principal quedó sellada con el precinto del Servicio». Quant al segon informe de 5 de maig de 1938, signat pels agents Carlos Domínguez i Juan Masriera, es fa referència a l'estat del Museu Diocesà: «Instalado en el Seminario, fue saqueado en los primeros momentos, siendo destruidas muchas de sus piezas y mutiladas, en casi su totalidad, las demás. La colección numismática ha desaparecido. Desde luego los objetos de este Museo son los que más han sufrido la dominación roja». El tercer i darrer informe sobre la ciutat de Lleida, de 18 de maig de 1938, signat també per Carlos Domínguez i Juan Masriera conté l'inventari dels objectes que es van trobar emmagatzemats al Museu Morera. També fa referència a l'estat de les peces, amb declaracions molt mes alentadores que les resenyades a l'informe anterior, la qual cosa no ens deixa de sorprendre, tenint en compte que ambdós informes foren redactats pels mateixos agents en un interval de temps molt breu. Concretament escriuen, en relació a les peces: «Como concepto de conjunto que sirva de orientación a esta Jefatura respecto al estado de las diversas piezas almacenadas hemos de hacer ver que la mayor parte de ellas están mutiladas, muy especialmente las procedentes del Museo Diocesano, aunque hemos de indicar también que en su conjunto son fácilmente restaurables ya que las mutilaciones consisten en la mayoría de los casos en haber arrancado brazos y piernas a las imágenes y haber separado violentamente las piezas que formaban las tablas y retablos».

El diari «ABC» de Sevilla, de 9 de juny de 1938, es fa ressò d'aquest tercer

8. La primera informació sobre la existència d'aquests informes la debem, a més a més de les publicacions sobre el tema del Sr. Tarragó Pleyan, a la tasca de recerca de Jesus Navarro i Esperança Porta, autors de la darrera guia i catàleg del Museu Morera de Lleida, que expurgaren els fons del «Llegat Tarragó», a l'Institut d'Estudis Ilerdencs, i facilitaren també informació molt valuosa per la història i vicissituds dels fons del Museu Diocesà de Lleida.

informe en els termes següents: «Vitoria. El señor Muguruza entregó a la Prensa el tercer informe recibido en el Servicio de Recuperación Artística de los agentes de Lérida don Carlos Domínguez y don Juan Masriera, en el que dan cuenta detallada e inventario de la inmensa cantidad de objetos artísticos y documentales que han sido hallados en Lérida abandonados por los rojos, en los que notan las huellas evidentes de la barbarie roja. Una prueba de ella es el edificio donde los rojos habían acumulado todos los objetos artísticos que sufrió intenso cañoneo, sin que por fortuna sufrieran éstos, gracias a la precaución de los agentes del Servicio de Recuperación Artística».

D'altra banda, l'1 de Setembre de 1938 es va formalitzar l'inventari, signat per Manuel Trujillano i Carlos de la Fuente, del «Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional» dels objectes que, en un primer moment, foren traslladats des del dipòsit de l'ermita de Butsenit al Palau Episcopal i ubicats més endavant al Museu Morera. Un cop centralitzats en aquest darrer edifici tots els fons artístics que es van aplegar a la ciutat de Lleida, els responsables del «Servicio de Defensa» procediren al trasllat de les peces a l'església del Carmen de Saragossa. Aquest trasllat s'efectuà en vuit expedicions amb un total de 12 camions, que sortiren de Lleida els dies 15, 18, 20, 21, 22, 23, 25 i 30 de setembre del mateix any. Segons l'inventari que efectuaren durant el mes de setembre els agents Enrique de Mesa, Manuel Trujillano i Carlos de la Fuente, consta el trasllat de 159 caixes, degudament numerades, de forma correlativa, més altres 5 caixes amb identificació alfabètica, de la lletra A a la E. La decisió de traslladar les peces a Saragossa va suscitar fortes polèmiques entre diversos sectors de la ciutat, alguns dels quals s'hi oposaren, entre ells el president de la Diputació i del Patronat del Museu Morera En Conrad Cortada Barri, per considerar el trasllat en qüestió competència de l'Ajuntament i la Diputació.

La instància elevada com a protesta pel president de la Diputació, signada també per l'alcalde Valentín Martín Aguado, amb data 31 d'octubre de 1938, després d'efectuat el trasllat de les peces, denuncia el procediment irregular, segons els recurrents, i no ajustat a dret del «Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional», explicant els incidents que povocà la seva actuació i que feu necessària la intervenció del ministre d'Educació Nacional. El motiu de la queixa era, a part de la remesa de vuit caixes a Saragossa sense el consentiment de l'Ajuntament ni de la Diputació, que no es feien els inventaris pertinents que el ministre, arran de la queixa, imposà com a obligatoris⁹. Les obres van tornar a Lleida entre els anys 1939-1943 i, alhora d'efectuar el

9. Supra nota 5, referència bibliogràfica dels autors.

retorn als legítims propietaris, es plantejaren una sèrie de problemes d'identitat i de falses reclamacions, en les que no incidirem, que feren necessari l'establiment d'una normativa reguladora del procediment de retorn dels dipòsits. Calia presentar declaració jurada, amb la relació dels objectes desapareguts, data i circumstància de la desaparició, així com l'aval de dues persones amb responsabilitat solidària respecte al sol·licitant. Aquest requisit no era necessari en el cas d'autoritats civils, militars i representants de l'estament eclesiàstic, ja que es consideraven avalats implícitament pels superiors jeràrquics. Quan es tractava d'objectes litúrgics destinats al culte, de no aparèixer o ésser identificats els de propietat, el servei en facilitava d'altres, en concepte de préstec provisional, prèvia intervenció del delegat episcopal. Els objectes que es deixaven, en principi eren els de menys valor, procurant guardar els millors per entregar-los a les esglésies de la capital, pel fet que s'hi podia estar més en contacte en cas de reclamació. També es preveia el donar avís als propietaris en el cas de peces identificades. El retorn de les peces suposava, a més d'un procediment burocràtic, farragós de detallar en aquest moment, el pagament d'unes taxes proposades pel cap del dipòsit, prèvia aprovació de la Comissaria General, establertes en funció del tamany, trasllat i vàlua de la peça, per cobrir les despeses de dipòsit, que oscil·lava entre 50 cèntims i 100 pessetes¹⁰.

Com a cloenda de la nostra comunicació, ve a to fer referència a l'exposició «El Salón de Arte Antiguo Leridano» que s'organitzà l'any 1941, durant la setmana del 26 d'octubre al 2 de novembre, amb motiu del retorn de Saragossa de la major part de les peces custodiades pel «Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional». L'exposició comptà amb un total de 110 peces, de les quals 23 procedien del Museu Diocesà, que aplegaven tots els períodes artístics, des del romànic. És interessant remarcar que entre les peces exposades del museu, algunes foren restaurades pel Laboratori de Restauracions artístiques de la Diputació de Lleida.¹¹

10. «Llegat Tarragó», capsa 36, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida.

11. *Salón de Arte Antiguo Leridano*. Lleida, Imprenta Provincial, 1941.

